

ЗМІСТ КОНТРАКТІВ: АНГЛІЙСЬКІ ЮРИДИЧНІ ПОНЯТТЯ ТА ДОСВІД ЇХ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

О.О. Гайдулін

*кандидат філософських наук,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного
та європейського права ДВНЗ
«Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»*

Постановка проблеми. Одним із новітніх джерел *lex mercatoria* є «Інкотермс-2010» (англ. *Incoterms rules, International commerce terms* — *Incoterms-2010*) — остання редакція міжнародних стандартних правил або торгових умов у галузі зовнішньої торгівлі. Міжнародна торгова палата 16 вересня 2010 р. оголосила про випуск цієї редакції, яка набула чинності 1 січня 2011 р. Хоча ця редакція правил стала кращою до застосування, але реалізувати ці переваги в нашій країні з певних причин стало можливим тільки після 26 травня 2011 р., коли набув чинності Указ Президента «Про визнання такими, що втратили чинність, Указів Президента України від 4 жовтня 1994 р. № 567 та від 1 липня 1995 р. № 505» [1].

Показово як три гілки влади в Україні ставляться до питання застосування Інкотермс. Позиція законодавця однозначна — відповідно до вимог ч. 4 ст. 265 Господарського кодексу України при укладенні договорів поставки за правом України, їх умови повинні викладатися в відповідності до вимог Інкотермс. Судова влада в особі Вищого господарського суду України займає протилежну позицію: «...визнати договір поставки недійсним, на тій підставі, що він не містить вказівки на правила Інкотермс, не можна» [2, с. 45]. Виконавча влада, а саме Міністерство економіки України не менш однозначно приписує: «...з урахуванням чинного законодавства та нормативно-правової бази в ході здійснення зовнішньоекономічної операції використання правил Інкотермс має обов'язковий характер» [3].

Отже так сталося, що навколо Інкотермс точиться жвава дискусія не тільки серед науковців, а й можновладців, причому останні її ведуть у формі одностороннього листування органів влади з пересічними громадянами та підприємцями. На тлі таких «словесних баталій» уявляється доречним розібратися, а що ж власне означає поняття «термін» у контексті даного документа. Для цього проведемо короткий порівняльний аналіз цього поняття в правовому

дискурсі європейських країн, і головним чином англомовному як провідному в міжнародному торговому праві.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В основу методології дослідження покладено роботи, авторами яких є: Н. Артикуца, С. Дорда, Ю. Прадід, Г. Проценко, О. Прохоренко, А. Хворостянкіна, Л. Шестопалова. При цьому слід зазначити, що використані роботи переважно є не науковими, а навчально-методичними [4; 5; 6; 7].

Мета статті полягає в тому, щоб побудувати модель системи понять, які розкривають зміст контракту в англійському праві та місце в цій системі поняття «term», що має дозволити більш адекватно з'ясувати призначення правил Інкотермс.

Основні результати дослідження. Для юристів, які дотримуються традицій романо-германського права, англійська концепція змісту (*substance*) контракту здається заплутаною «абракадаброю» [8, с. 156]. Дійсно, англійська доктрина умов договору, порівняно з іншими європейськими національними доктринами контракту, є винятково екзотичною. У першу чергу «континентальних» юристів дратують істотні розбіжності змісту понять, що мають майже однакову вербальну форму. Так, французькі *obligations* — це далеко не те саме, що англійські *obligations*, зміст французького поняття *condition* істотно відрізняється від змісту англійського *condition*, як і *terme* — від *term*. Щоправда, широка синонімія поняття умов контракту потребує спеціальних системних наукових досліджень з використанням багатьох методів, у тому числі лінгвістичних, формально-логічних, історичних, або навіть психологічних тощо.

Спробуємо для підготовки такого майбутнього системного дослідження впорядкувати ті терміни й поняття, які використовуються в англійському праві для описування змісту контрактів (див. рис.).

Найчастіше в такому контексті вживається поняття «covenant», етимологія якого тягнеться аж до давньоримського багатозначного поняття «*conveniens*», що можна визнати дієприкметником від *convenit* («домовлятися»). До англомовного правового лексикону це слово потрапило безпосередньо з середньовічної англійської мови і є спорідненим із давньофранцузьким *covenant* (*yгода*) [9].

У сучасній англійській судовій практиці термін «covenants» вживається не тільки в найбільш широкому значенні понять «статті контракту» або «умови договору» [10, с. 129, с. 427, с. 459], а й більш конкретно — як такі складові змісту контракту, які є результатом домовленості сторін. Тому під «covenant» зазвичай розуміється згода або обіцянка, що формально зв'язує сторони контракту. Отже, матеріально це і є вже нам відома «контрактотвірна» обіцянка, тільки в контексті процедури укладення контракту — це *promise*, а в контексті з'ясування змісту договору — це вже *covenant*.

Залежно від значущості певних умов-домовленостей у процесі реалізації контракту вони можуть бути визначені як *істотні* або *головні умови* (*conditions*) та як *прості, звичайні* або *другорядні умови* (*warranties*). Наприклад, істотною умовою для договору купівлі-продажу має бути визнана придатність товару для продажу, а простою умовою — валюта розрахунків (платежі в іншій валюті будуть визнані неналежним виконанням договору).

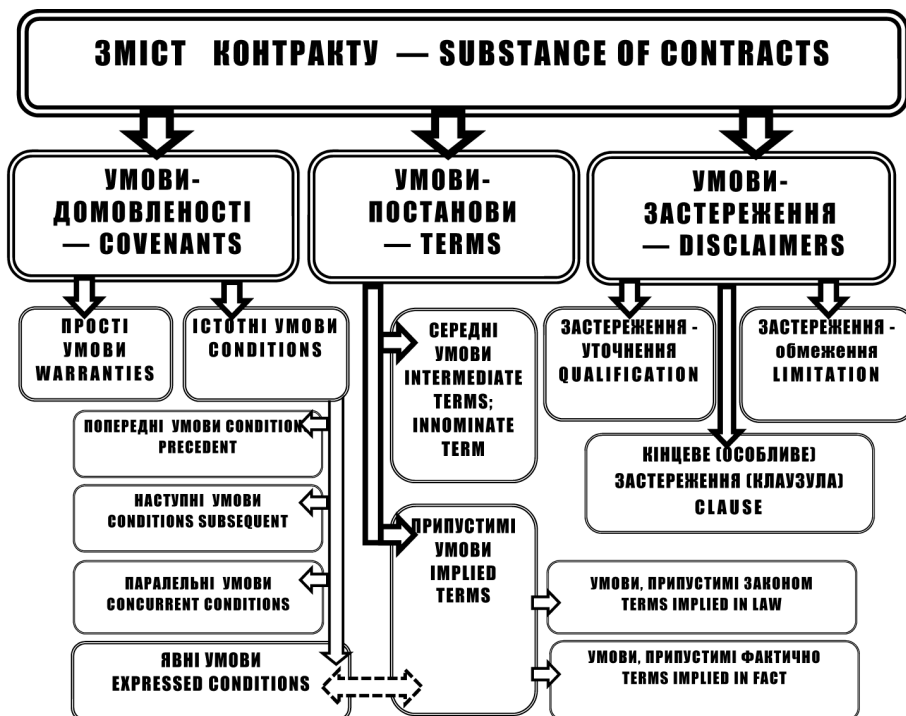

Рис. Класифікація умов контрактів у англійському праві

Однак, якщо істотність обіцянок (*promise*) впливає на визначення моменту укладення контракту, то такі умови-домовленості, як *conditions* та *warranties*, по-різному «спрацьовують» під час розв'язання спорів сторін у суді. Порухення істотних умов (*conditions*) дає право пред'явити позов про розірвання договору та вимагати відшкодування збитків. Порухення простих умов (*warranties*) дає право на позов лише про стягнення збитків, але сторона, що заподіяла шкоду, повинна продовжити виконувати свої зобов'язання відповідно до контракту [11, с. 196–197]. Отже, не зважаючи на те, що в англійській договірній практиці два останніх терміна застосовуються безсистемно, для судової практики їх розмежування має принципове значення.

Англійське контрактне право виділяє:

1. *Попередні умови (conditions precedent)* — факти, які повинні мати місце або виникнути до безпосереднього виконання обіцянки, що надана.
2. *Наступні умови (conditions subsequent)* факти, що можуть мати місце після порушення договору і відмінюють обов'язок відшкодувати шкоду, заподіяну внаслідок такого порушення.
3. *Паралельні умови (concurrent conditions)* — це попередні умови, які існують тільки тоді, коли сторони виконують їх одночасно [12, с. 92–93].

Деякі юристи вважають, що така умова-домовленість може бути явно вираженою (*expressed condition*) або такою, що мається на увазі (*implied condition*) [12, с. 116]. Перші умови чітко зазначені в контракті та є результатом

свідомої домовленості сторін, а наявність других сама по собі зрозуміла й вірогідно припускається на основі сталої договірної практики та здорового глузду. Саме тому, хоча *implied conditions* формально вважаються такими, що не можуть суперечити волі сторін і змісту зобов'язань, на практиці такі суперечності є абсурдними.

Поряд з умовами-домовленостями або умовами-обіцянками (*covenants*) в англійському контрактному праві досить поширені умови, які позначаються за допомогою іншого поняття — *terms*. Етимологія цього поняття сягає аж до часів Стародавнього Риму, де під *terminus* розумівся кінець або кордон (передусім земельної ділянки певної сім'ї). Приблизно таке саме значення мало слово у давній англійській мові — *termen*. Давньофранцузьке *terme* вже позначало обмеження не тільки в просторі, а й у часі, що, до речі, вплинуло на те, що в сучасному французькому праві поняття *terme* означає не умову (франц. *condition*), а строк.

Тому у французькому цивільному праві окремо виділяються так звані строкові зобов'язання (*obligations à terme*) або зобов'язання зі встановленим строком виконання. Французький законодавець принципово розмежує умови (*condition*) та строки (*terme*). Так, ст. 1165 Цивільного кодексу Франції роз'яснює: «термін відрізняється від умови тим, що він жодним чином не припиняє дії зобов'язання, але лише відстрочує його виконання». Також презюмується, що термін завжди обумовлюється в договорі на користь боржника, крім тих випадків, коли з угоди чи обставин випливає, що термін також обумовлений сторонами і на користь кредитора (ст. 1187 Цивільного кодексу Франції) [13, с. 388].

Необхідно також розрізнити зміст англійського поняття *term* у науковому контексті та в контексті договірної практики. Якщо в першому випадку воно має значення «слово або фраза, яка використовується в обмеженому або точному сенсі» (*word or phrase used in a limited or precise sense*), то в контрактингу *terms* — це скоріше певні справи або відносини ніж слова. Варто порівняти: бути в добрих відносинах (з кимось) — *good terms (with someone)*. З 1540 р. в англійському правовому дискурсі це поняття використовується в значенні сталих «взаємостосунків» (*mutual relations*). Тому більш точне значення *terms* — це певне негативне обмеження відносин, ліміт дій, на відміну від умов-обіцянок (*conditions*), що позитивно пропонуються сторонами. З метою порівняння призначення цих двох видів умов *terms* іноді образно називають обмежувочими умовами (*limiting conditions*) [14].

З огляду на те, що ані в доктрині, ані в англійській судовій практиці немає однозначного розмежування понять *conditions* та *terms*, ми будемо дотримуватися гіпотези про те, що *terms* позначають *умови-постанови*. Однак від нейтрального українського відповідника *положення контракту* це поняття відрізняється тим, що вербалізує умови, які більшою мірою не встановлюють, а обмежують права і обов'язки договірних сторін.

Це, до речі, пояснює, чому в англійському праві, коли йдеться про обмеження свободи договору звичаями ділового обороту, розуміються відповідні *terms*, а не *conditions* (наприклад *customary business terms*). Але коли йдеться про додаткові договірні зобов'язання, які, наприклад, застосовуються *de facto* в

сучасному загальному праві для попередження зловживання правом та з метою реалізації вимог добросовісності, то використовується поняття *collateral promise* [15].

На користь вищенаведеного свідчить і те, що в англійському прецедентному праві широко вживані поняття «припустимі умови», «умови, що презюмуються» або «умови, що мають на увазі» (*implied terms of contract*). Ці умови-постанови, своєю чергою, поділяються на умови, що мають на увазі в законі (*terms implied in law*), та умови, що мають на увазі фактично (*term implied in fact*).

Особливим видом граничних умов-постанов є так звані *проміжні умови* (*intermediate terms*) або *безіменні умови* (*innominate terms*), які, на відміну від *implied terms of contract*, не ведуть автоматично до припинення контракту та (або) відшкодування збитків. Саме тому, що для настання таких юридичних наслідків необхідний певний «медіатор» (суд або арбітраж), який уповноважений оцінити важкість порушення цих умов, вони й називаються *intermediate terms*. А оскільки вони впливають не з певного закону і не з визначеного факту, а з позитивно невизначеного загального принципу (приміром з принципів добросовісності – *good faith* або здорового глузду – *commonsense*), то такі умови-постанови називаються *innominate terms*.

Значно менш поширеним, але не менш значущим за попередні, є поняття *disclaimers*, яке також застосовується в англійському правовому дискурсі для розкриття змісту контракту.

Етимологія *disclaimers* походить від англо-французького *disclaimer* у значенні «заперечення», яке фіксується з 1570 р. Загальна семантика цього поняття наближена до таких значень, як застереження про певну невизначеність або випадковість, взагалі заперечення чогось. У різних правових контекстах *disclaimers* може означати відмову від права на позов або від будь-якого суб'єктивного права [16].

Все це дає підстави вважати, що коли йдеться про *disclaimers* як складову змісту контракту, то мають на увазі саме умови-застереження. Отже, ці умови встановлюються не законом або звичаєм, як *terms*, і не узгодженими діями обох договірних сторін, а заявами з боку одного з контрагентів або односторонніми застереженнями.

Такими умовами-застереженнями можуть бути застереження-уточнення (*qualification*) або застереження-обмеження (*limitation*).

Однак найбільш поширеним видом таких умов у контрактному праві є *клаузула* або *застереження* як особлива умова контракту, що має ключове, підсумкове значення для встановлення дійсності договору в цілому.

Завдяки тому, що це поняття походить від латиномовного терміна *clausula* (заклучення, закінчення, кінець, застереження претора), воно є одним із небагатьох інтернаціоналізмів у національних доктринах європейських країн. Так, це поняття позначається за допомогою формально схожих і змістовно подібних термінів: франц. *clausule*, нім. *Klausel*; англ. *clause*, які все ж залежно від контексту можуть набувати різних значень.

Висновок. Таким чином, короткий аналіз понять, що використовуються для тлумачення змісту контрактів в англійському праві, свідчить, що англо-

мовне поняття term у цьому контексті набуває змісту відмінного від «терміну» як часового параметру і відмежовується від «терміну» як спеціального вербалізованого поняття. Зміст цього поняття в контексті аналізу змісту контракту має явно виражене значення специфічних умов контракту, а саме *умов-постанов*, які встановлюють обмеження принципу свободи реалізації змісту угоди.

Отже, таке розуміння ключового для правил Інкотермс поняття дозволяє більше адекватніше зрозуміти призначення цього акта, як такого що встановлює загальні звичаєві правила, які обмежують партикулярну волю сторін комерційних договорів. Така інтерпретація правової природи Інкотермс значно ширша за ту, на яку націлює неофіційний переклад цього документа, що наведений в базі даних «Законодавство України» на веб-сайті Верховної Ради України – «Офіційні правила тлумачення торговельних термінів Міжнародної торгової палати» [17].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про визнання такими, що втратили чинність, Указів Президента України: Указ Президента від 19 травня 2011 року № 589/2011 від 4 жовтня 1994 року № 567 та від 1 липня 1995 року № 505» / Урядовий кур'єр від 26.05.2011 № 94.
2. Інформаційний лист Вищого господарського суду України від 07.04.2008 № 01-8/211 Про деякі питання практики застосування норм Цивільного та Господарського кодексів України // Вісник господарського судочинства від 03.2008. – 2008 р., № 3. – С. 45.
3. Лист Міністерства економіки України від 10.06.2011 р. № 4201-24/939 Щодо набрання чинності нової редакції ІНКOTEPMC-2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.profiwins.com.ua/uk/letters-and-orders/ministry-of-economy/2168-4201.html>
4. Правника лінгвістика: Навч. посіб. / Г.П. Проценко, Л.М. Шестопалова, О.Ф. Прохоренко та ін.]. – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2010. – 312 с.
5. *Прадід Ю.Ф.* Вступ до юридичної лінгвістики: Навчальний посібник / За ред. чл.-кор. АПРН Ярмиша О.Н. – Сімферополь : Доля, 2002. – 104 с.
6. *Артикуца Н.В.* Мова права і юридична термінологія: Навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / Н.В. Артикуца; Національний ун-т «Києво-Могилянська академія». Центр інноваційних методик правової освіти. – К. : Стилос, 2002. – 198 с.
7. *Хворостянкіна А.* Дефініції у законодавчих текстах: питання теорії [Електронний ресурс] / А. Хворостянкіна. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/0/6669>.
8. *Циммерманн Р.* Римское право и гармонизация частного права в Европе=D irittoromanoearmonizzazioneledirittoprivatoinEuropa / Райнхард Циммерманн; Пер. А.Д. Рудоквас. // Древнее право. – 2005. – Вып. 1(15). – С. 156–176.
9. Covenant // Wiktionary, the free dictionary <<http://en.wiktionary.org/wiki/covenant>>
10. Англо-русский юридический словарь. / С.Н. Андрианов, А.С. Берсон, А.С. Никифоров. – М. : РУССО, 2003. – 510 с.
11. *Garner, Bryan A.A* Dictionary of Modern Legal Usage / Bryan A.Garner.– Oxford University Press, 1995,– 980 pp.
12. *Gifis Steven H.* Law Dictionary / Steven H. Gifis.– 4th ed. – New York: 1996. – 641 pp.

13. Гражданский кодекс Франции (Кодекс Наполеона) / Пер. с франц. В. Захватаев; Отв. ред. А. Довгерг. — К. : Истина, 2006. — 1008 с.

14. Term / The Online Etymology Dictionary. <http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=term&searchmode=none>

15. Tetley W. Good Faith in Contract, Particularly in the Contracts of Arbitration and Chartering // *Journal of Maritime Law and Commerce*. — 2004. — Vol. 35. — P. 574-784.

16. Disclaimers // Dictionary.com <<http://dictionary.reference.com/browse/disclaim>>

17. Інкотермс. Офіційні правила тлумачення торговельних термінів Міжнародної торгової палати [Електронний ресурс] / База даних «Законодавство України», веб-сайт Верховної Ради України. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/988_007

Гайдюлін О.О. Зміст контрактів: англійські юридичні поняття і досвід їх інтерпретації

У статті розглядаються правила інтерпретації контрактів у англійському праві. Суть контракту або його зміст складається з декількох елементів. Англійське контрактне право передбачає, що зміст договору поділяється на: (1) умови-домовленості (прості й істотні), (2) терміни або умови-постанови («середні» і припустимі), (3) умови-застереження (уточнення, обмеження, клаузули). За результатами аналізу, ясно, що тлумачення правил Інкотермс має бути реалізовано з використанням дослідженої термінології.

Ключові слова: тлумачення, англійське контрактне право, домовленості, терміни, застереження, правила Інкотермс.

Гайдюлін А.А. Содержание контрактов: английские юридические понятия и опыт их интерпретации

В статье рассматриваются правила интерпретации контрактов в английском праве. Суть контракта или его содержание состоит из нескольких элементов. Английское контрактное право предусматривает, что содержание контракта делится на: (1) условия-договоренности (простые и существенные), (2) термины или условия-постановления («средние» и допустимые), (3) условия-оговорки (уточнения, ограничения, клаузулы). По результатам анализа, ясно, что толкование правил Инкотермс должно быть реализовано с использованием исследованной терминологии.

Ключевые слова: толкование, английское контрактное право, договоренности, термины, оговорки, правила Инкотермс.

Gayduliu O. Substance of Contracts: English Legal Terminology. Interpreting Skills

The article deals with the problem of contract interpretation in English law. Substance or content of contracts consists of several elements. English Contract Law provides: there is the separation of contract substance on (1) covenants (warranties and conditions); (2) terms (intermediate terms or innominate term; implied terms), (3) disclaimers (qualifications, limitations, clauses). According to the results of analysis, it is clear that the interpretation of the Incoterms rules should be realized using the explored terminology.

Keywords: interpretation, English contract law, covenants, terms, disclaimers, Incoterms rules.

Стаття надійшла до редакції 19.06.2013.